վիրնագրով «Докладъ комиссіи желѣзнодорожныхъ врачей» (երկաթուղու բժիշկների յանձնաժողովի զեկուցում)։

—

Ստացանք ԹԻՖԼԻՍԻՄ (Հ. Լենֆիաճանցի տըպարանում) տպված երգերի մի փոքրիկ ժողովածու հայերէն լեզուով. Ժողովածուն հետևեալ վերագրիչ է կրում «Տաւիղ Ցիսնաղի», հեղինակուՄիւն Թէրլեանի։

—

«ԹԻՖԼԻՍԻ ընկերութեան հայերէն գրքերի հրատարակութեան» հիմնողները և այն անձինք, ովքեր ցանկանում են ընկերութեան անդամ լինել, համաձայն Բարձրագոյն իշխանութիւնից նորահաստատ կանոնագրութեան § 29, հրաւիրվում են ընդհանուր ժողովին, պաշտօնական անձանց ընտրութեան համար։ Ընդհանուր ժողովը լինելու է կիրակի օրը, մարտի 9 ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, Արծրունու թատրոնի դահլիճում։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Կ. ՊՕԼՍԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

—

Ինչպէս արդէն ծանուցած էինք, Արարատեան, Դպրոցասիրաց—Արևելեան և Կիլիկեան ընկերութիւնք, իւրաքանչիւրն իրենց ղրկին մասնաւոր նիստերու մէջ՝ ընդունեցին միացման սկզբունքը։

Իսկ անցեալ կիրակի 10 փետր. Արարատեան ընկերութիւնն ընդհանուր ժողովի մասնակցելով, երեք ընկերութեանց անդամներէ կազմուած մասնաժողովի մը կողմանէ միասնական միութեամբ պատրաստեալ ապագայ Միացեալ ընկերութեան կանոնագրին և միացման տեղագրեալ պայմանագրութիւնը քուէի դրնելով 3/4-ի մեծամասնութեամբ երկուքն ալ ընդունեց։

Հետևաբար Արարատեան ընկերութիւնն իւր կողմանէ միացման խնդիրը բոլորովին կարգադրած վերջացուցած է։ Ցուսամք թէ Դպրոցասիրաց—Արևելեան և Կիլիկեան ընկերութիւնք ալ իրենց յառաջիկայ նիստերուն մէջ նմանօրինակ որոշմամբ վախճան կուտան միացման խնդրոյն, որպէս զի վաղ ընդ փոյթ գործադրեն։

(Մասիս)

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՑԻՑ

—

Կ. Պոլիս, 16 փետրվարի

Եւրոպական աշխարհավարութեան փոփոխութիւններն և նոր դաշնակցութեանց կազմուելու հաւանականութիւնը մեզ համար մեծ կարևորութիւն ունին, և մեր դիւանագէտներն, թէպէտ արտաքին մէջ Նորավարժ, բայց յուսամք թէ չը չուարին, չը չփոթին։ Թուրքիա Ռուսիոյ յարելու նշաններ ցոյց կուտայ և Անգղիա քաղաքական նոր ուղղութիւն մը ունենալու պէտքը կը զգայ և յանուն բարեկարգութեանց իւր նպատակին հասնել կը յուսայ։ Մէկ քանի օր առաջ պ. Սանտիսրն Անգղիոյ և պ. Թէսթա Գերմանիոյ դեսպանատան կողմանէ Պատրիարքի հետ երկար տեսակցութիւններ կունենան, և կարծեմք թէ Բերլինի վեհաժողովէն ի վեր առաջին անգամն է որ Ներսէս սրբազանը այսքան կարևորութիւն ունեցող այցելութիւններ կընդունի։ Հայոց խնդրոյ նկատմամբ երկու դեսպանատուններն իրենց կառավարութիւններէն նմանօրինակ հրահանգներ կընդունին և կը հաղորդեն Պատրիարքի։ Հաւանական է որ Հայաստանի ինքնավարութեան խնդիրն ապագային վերապահուի և Պատրիարքարանը առայժմ այնպիսի բարեկարգութիւններ պահանջէ, զորս Բ. Դուռը չախորժելով հանդերձ մերժելու միջոց մը չը գտնէ։ Գերմանիա Բերլինի դաշնագրի 61-րդ յօդուածի և Անգղիա յունիս 4-ի դաշնագրի զօրութեամբ կարծեմք պիտի պահանջեն Բ. Դռնէն որ ընդունի և գործադրէ բարենորոգմանց մասին Հայոց Պատրիարքարանի նոր առաջարկութիւններն։ Հաւանական է որ Հայաստանի համար եթէ ոչ հայ, գէթ քրիստոնեայ կառավարչի մը ընտրութիւնը ապահովեն պահանջեն Բ. Դռնէն։ Շատ զգոյշ շարժելու ժամանակ է և յուսալի է որ ապագայն գէշ չը լինի։

Պատրիարք սրբազանը այցելութիւն տուաւ Աւստրիոյ նոր դեսպան Ցուպօքի և մէկ ժամն Աւստրիոյ նոր դեսպան Ցուպօքի և մէկ ժամն աւելի տեսակցեցաւ։ Թուի թէ Աւստրիա Թրքաց աւելի տեսակցեցաւ։ Թուի թէ Աւստրիա Թրքաց բարեկամ ձևանալու պատճառներ ունի։ Ցուպօքի բարեկամ ձևանալու պատճառներ ունի։ Ցուպօքի երբեմն Պարսկաստան դեսպան եղած լինելով, Հայաստանի վրայ տեղեկութիւններ ունի և ըսեր է Պատրիարքին թէ Հայաստանէն անցած ժամանակ հայոց ազգատներուն վրայ եղած է, բայց թիւրք կառավարութեան տարութիւնն է միայն որ չը ներեր նմա քիւրտերն զսպել։ բայց պատասխան կընդունի թէ՝ Դուռը քիւրտերը զսպելու համար ինքզինքն տկար կը յայտարարէ, բայց Զէյթունի վրա բանակներ խրկելու միջոցին այդ տկարութիւնը զօրութեան կը փոխուի։

Զէյթունի հարցը թէպէտ և ամեն կէտերու մէջ գոհացուցիչ լուծում գտած է, բայց Դուռը վերջին պահուն հայ կառավարչի մը ընտրութիւնը կը մերժէ և կը խրկէ թիւրք կառավարիչ մը, որոյ ամենէն փոքր թերութիւնը վերջին աստիճան գինեմոլ լինելն է։ Զէյթունցիք չատ զժգոհ են և կարծեմք թէ Դուռը նորանոր դժուարութեանց պատճառ։ Կիլիկիոյ բարեկարգութեանց յանձնաժողովոյ հայ անդամ Նուրեան Պէյիս եկաւ, անցեալ օր Պատրիարքի ներկայացաւ և կերևի թէ բաւական կծու խօսքեր լսած լինի։

Անգղիոյ խորհրդարանին մէջ ալ պ. Պուրք չը խնայեց երբեմն Հալէպի կառավարիչ Բեամիլ բաշան, որ Զէյթունի հարցի առթիւ բոլորովին անուանարկ եղաւ։ Այս ապիրատ անձին վրայ պէտք եղածն գրած ենք «Մշակի» մէջ։ Պ. Պուրքի խիստ քննադատութիւններն լաւ տպաւորութիւն մը բրին հայոց վրայ, բայց զարմացմամբ տեսանք որ «Լէվանտ-Հերալտ» յանկարծ ներբող մը սկսաւ հրատարակել Բեամիլի վրայ, ներկայացնելով զնա առաքինի և հանճարեղ պաշտօնեայ մը որ մեծ անիրաւութեան մը զոհ կը լինի։ «Լէվանտի» յօդուածը հոս նշանակութիւն չունի, վասն զի ամենք Բեամիլը կը ճանչէ, բայց այդ թերթը Անգղիա չատ տարածուած է և այնտեղիներն կրնան հաւատ ընծայել։ սակայն Նոր Կապոյտտերը կըսեն թէ Բեամիլի նպաստաւոր լինելէ չատ հեռու է։ Կապոյտ տերին կ. Պոլիս հասնելուն կը սպասեմք, կը զրուցուի թէ հայոց վերաբերեալ կարևոր գլուխները կը պարունակէ։ Այլև Հայաստանի անգղիական հիւպատոսներէն Լէյարդի ընդունած նոր տեղեկագիրներն հայոց համար աւելի նպաստաւոր լինել կը կարծուի։ Հիւպատոսները կաչխատեն, «Թերճեմանի» թղթակիցն կը հաղորդէ, թէ Բէյլթն սկսած է յարաբերութիւններ հաստատել վասպուրականի կողմերն գտնուած ասորիներու հետ, և թէ քաղաքական դիտումներ ունի։ Այդ ասորի ժողովրդեան վրա մեր ստացած տեղեկութիւններն հետեւեալներն են։ Վանէն 4 օրի չափ հեռի Ջուլամերիկ մօտ Ցիսթի և Ցուխոպի լեռներուն վրա հին ասորական ազգի մնացորդ ժողովուրդ մը կը բնակի, որ ամեն ինչ կորուսած է, բացի իւր նախնեաց քաջասրտութիւնէն։ Այդ ժողովուրդը կիսավայրենի վիճակի մէջ է, կառավարութեան կանոնաւոր տուրքը չը վճարեր և յաճախ նեղութիւններ կը պատճառէ. կառավարութիւնը յարմար չէ սեպած մեծամեծ ծախքեր ընելով այդ ժողովուրդը բոլորովին լուծի տակ ձգել։ իրենց կրօնական և զինուորական պետն Մար-Շիմոն կը կոչուի։ Մար-Շիմոն մի և նոյն ազգատոհմէն կընտրուի միշտ. նա որոշված է Մար-Շիմոն լինել երբ դեռ իւր ծնողքի արգանդին մէջն է։ Մայրն յղի եղած ժամանակ միս չուտեր։ Մար-Շիմոն լինելիք տղան երբէք միս չուտեր իւր կեանքի մէջ, մարշիմոնցուն այժմ 18 տարեկան կայ և հաւանական է որ, եթէ ուզենք մեր վարժարաններու մէջ կրթել ապագայ Մար-Շիմոնն, ասորի ժողովուրդը հաւանութիւն պիտի տայ։ Այդ ժողովուրդը հայերը իրեն բարեկամ և պաշտպան կը նկատէ և արդի Մար-Շիմոնն ալ չատ բարեկամ է հայոց։ Բողոքականներն այս ժողովրդի մէջ բողոքականութիւն տարածել աշխատած են, մէկ ազգքաստիկ տղայ իրենց վարժարանին մէջ կրթելով հոն դարձուցեր են, բայց իրենց նպատակին չեն հասած։—Անչուշտ կը տեղեկանամք հետզհետէ Բէյլթնի դիտաւորութիւններն։ Բայց առ այժմ Վանեցիք ուրիշ կենսական խնդիր ունեն իրենց միտքը գրաւելու, հացի խնդիրն, թանգութիւնը սաստիկ է. Կ. Պոլսոյ խնամատար կենտրոնական յանձնաժողովը լաւ կաշխատի, հաւանօրէն մօտ 30,000 ռուբլի հաւաքէ։ Ցեղոյս հայ և եւրոպացի թերթերն գովեստներով գրեցին, թէ Տփխիսէն 15,000 ռուբլի եկած է Յանձնաժողովոյ. մեք այս լուրը կանխահաս համարեցինք և արդարև քանի մը օր վերջը այդ թերթերը գրեցին թէ այդ գումարը պ. Սանասարեանցի խրկած 1500 ռուբլին է, ինչպէս նաև մի ուրիշ պարոն 500 ռուբլ նուիրած է. անչուշտ մինչև հիմա դուք ալ ձեռն ի բան գործ արկանէք։ Սուտ Պայազէտի, Աղաչկերտի կողմերն ալ արդէն տիրած է և երէկ երեկոյ Անգղիոյ դեսպանի ընդունած հեռագիրներէն կիմացուի թէ Տիգրանակերտի կողմերն ալ երևան եղած է այդ սուտը. գիւղացիներն քաղաք կը թափեն և մեծ խեղճութիւն կը տիրէ։ Մեք չեմք կարծեր որ կառավարութիւնը օգնութիւն ընելու փոյթ ունենայ։ Կ. Պոլսէն, քանի մը քիլոմէթրօ հեռաւորութիւն ունեցող Իզմիտի մէջ մեծ խեղճութիւն և թանգութիւն կայ։ Պատրիարքի թախանձանաց վրա Դուռը որոշեց որ 2000 քիլէ ցորեն բաժնուի ժողովրդին, բաւական ատեն անցաւ և տակաւին ոչ մէկ գործադրութիւն չէ եղած։ Եթէ կառավարութիւնը չատ թոյլ կը չարժի անօթի ժողովուրդը խնամելու մասին, սակայն չատ մեր է երբ Պատրիարքարաններն հարուստել ուզէ։ Գրած ենք թէ որչափ դժուարութիւններ եղած են կալուածական վկայագիրներու խնդրոյ մասին և Բ. Դուռը զիջաւ Պատրիարքարանաց պահանջմանց. բայց այժմ նոր որոշում կուտայ, որով անցագիրներու և կալուածոց վկայագիրներն այսուհետև թաղապետութիւնը ուղղակի ինքն պիտի տայ։ Մեր Պատրիարքարանը տարին առ նուազն 1000 լիրա օսմանեան կառնէր այս վկայագիրներէն և անանք որ ազգային տուրքերնին չեն վճարած, երբ այսպիսի գործերով Պատրիարքարան կերթային, ստիպեալ կը վճարէին իրենց պարտքը և մօտ 1500 ոսկի այդ ապառիկներէն կը կայանար, այժմ ասանք բոլորն ալ վերջացան, և Պատրիարքարանի դրամական վիճակը որ արդէն չատ նախանձելի չէր, բոլորովին կը վատթարանայ. միւս Պատրիարքարաններն ալ այս վիճակի մէջն են։ Ներսէս Սրբազան Բ. Դրան դիմեր է և խնդրեր է որ կամ եկամուտի նոր ազբիւր մը ցոյց տան, կամ Պատրիարքարանի ծախսերը կառավարութիւնը հոգայ, մանաւանդ որ այդ վկայագիրներու հասոյթէն մեծ մաս մը հիւանդանոցի կը տրուէր։ Պատրիարքը կասէ թէ՝ Կիլիսանէի 1856-ի Հաթթը-Հիւմայիւնը կը տրամադրէ թէ Պատրիարքարաններու ծախսերն կառավարութիւնը պիտի հոգայ, վերջէն կառավարութիւնը վկայագիրներու հասոյթներն Պատրիարքարանաց ձգեց, որպէս զի այդ ծախսերն գոցեն. այժմ որ տուած իրաւունքն ետ կառնու, պարտաւոր է Բ. Դուռը կամ կանխիկ դրամ վճարել, կամ հասոյթի նոր ազբիւր մը ցոյց տալ։ Խնդիրն այս վիճակի մէջն է, միւս Պատրիարքարաններն մերինին կը հետեւին։

Սակայն երբ կառավարութիւնը նկատելով որ հայոց Պատրիարքարանը փոխանակ իրեն գործիքը լինելու ընդհակառակն ընդդիմադիր մաս մը կը ներկայացնէ, հետևաբար նիթապէս զայն կուզէ հարուածել, որպէս զի ուզածին պէս չը գործէ, միթէ մեք պարտաւոր չեմք խելքերնիս գլուխնիս ժողվել և օգնել այն պաշտօնատեղոյն, որ աշխարհի առաջ հայոց մեծամասնութիւն մը կը ներկայացնէ։ Մեր ազգային ժողովին պարտականութիւնն է այս հարցի վրա մտածել, բայց ազգային ժողովն ալ անմխիթարական տեսարան կընդայէ. ներքին գործերնիս չատ գէշ է. վերջերս դարձեալ ժողովը մը գումարեցաւ, դարձեալ ապարդիւն, կան խել մը առաջարկութիւններ որ օգտակար պիտի լինեն եթէ լուծուին, բայց եղած առաջարկութիւններէն որը լուծում գտած է։ Մեք ալ գործ մը կատարելու համար ամենէն դժուար ճանապարհն որն է զայն կընտրեմք. օրինակի համար իսկզբանէ անտի Ազգ. ժողովը Ղալաթիոյ Լուսաւորիչ եկեղեցին կը գումարուէր, որ մեծ դիւրութիւն կընծայէր ժողովականաց, կեդրոն տեղ մ'է. միայն հանդիսաւոր նիստերն Բում-Քապու մար եկեղեցին տեղի կունենային։ Այժմ չեմք գիտեր թէ երկրորդական պատճառներով. ժողովը միշտ Գում-Քապու կը գումարուի, այնպէս որ Կ. Պոլիսէն և Ղալաթիայէն Բում-Քապու երթալ և վերադառնալու համար գրեթէ մէկ ու կէս ժամ պէտք է, և մեր ժողովականներն, որոց մէջ սեղանաւորներ, վաճառականներ բաւական կը գտնուին, դժուարութեամբ կերթան մինչև հոն, մինչ Ղալաթիոյ եկեղեցին առաւելն մէկ քառորդի խօսք է։ Անցեալ նստին մտածեր են որ ստէպ բացակայ եղող երեցփոխանաց դէմ խիստ միջոցներ գործածեն, բայց թող գործը նախ դիւրացնեն։ Նշանաւոր երեսփոխաններն չատ անգամ չեն երթար, և անոնք որ իրենց բարոյական ազդեցութեամբը ժողովի լաւ ուղղութիւն մը պիտի տային լաւած են. Օտեանի ձայնը վաղուց է չեմք լսած, Քաղաքական ժողովը բարի, բայց գործելու չատ կարող չեղող անձերէ կազմուած է. միւս տնտեսական, ուսումնական, վանական և այլն խորհուրդներն համարում չեն վայելեր. կրօնական ժողովոյ մեծամասնութիւնը քանի մը նորատի, և քանի մը հինցած վարդապետներէ ու տէրտէրներէ կազմուած է։ Եթէ երեսփոխանական ժողովը արիութեամբ գործելու սկսի, լաւ ժողովներ կազմէ և կանոնաւոր կերպով ներքին բարեկարգութեանց տքնի, չատ մեծ գործեր կրնայ տեսնել. վախեմ թէ փափագնիս միայն փափագ մնայ, և արտաքին քաղաքական հարցերով լոկ զբաղիմք ու մխիթարուիմք։ Բայց քաղաքական հարցերն ալ դրամ կը պահանջեն. այսօր կիմանամք թէ Պատրիարքը կարևոր գործոց համար որ ազգին պատիւ պիտի բերէ և օգտակար լինի, կը փափագի պատգամաւորութիւն մը խրկել, այս չատերուն ալ փափագն է, բայց փող չը կայ մեզ ուտելու, ուստի լռելու է։

Քաղաքագիտական պատշաճութեանց Ներսէս սրբազան պակասաւոր չը գտնուիր, Ռուսիոյ կայսեր ընտանեաց դէմ Զմեռնայի պալատի մէջ եղած եղեռնագործութիւնը երբ իմացուեցաւ, սրբազանը անմիջապէս հետևեալ հեռագիրն ուղղեց առ կայսրն ուղղակի, առաջ դեսպանատան միջոցաւ կը հեռագրէր.

«Առ Նորին Կայսերական Վեհափառութիւնն ամենայն Ռուսաց—Սանկտ-Բէթերպուրգ։

«Ցէր Ազբայ,

«Թարգման միօրինակ զգացմանց Թուրքիոյ հայոց, փութամ զեղուլ զՎերմագին մաղթանս յոտս կայսերական գահուն վասն պահպանութեան թանկագին աւուրց Ձերումդ կայսերական Վեհափառութեան և Նորին Մեծապայծառ ընտանեաց, որոց ակներև պաշտպան է վերին Նախախնամութիւն։»

Ստորագրեալ Ներսէս պատրիարք հայոց Թուրքիոյ։

Միւս օրը իշխան Կորչաքոֆ կայսեր կողմէ հետեւեալ հեռագրով Պատրիարքին պատասխանեց,

Առ Բարձրաշնորհ Ցէր Ներսէս Պատրիարք Թուրքիոյ հայոց.

Նորին կայսերական Վեհափառութիւնը ինձ յանձնեց իւր շնորհակալութիւնը յայտնել Ձեր Սրբազնութեան յանուն Թուրքիոյ հայոց Նորան արտայայտած զգացմանց մասին։ (Ստորագրեալ Կորչաքոֆ)

Թէրճէմանը-Լիֆթեարի դատաստանը առ կախ մնացած է. Բ. Դուռը խստիւ արգելած է այս առթիւ մեր թերթերու Հայաստանի նկատմամբ ժողովուրդը յուզող յօդուածներ գրել, հետեւաբար մեր խմբագիրներն հարստահարութեանց վերաբերեալ նամակներ հրատարակելէ զզոյշ կը կենան, սպասելով «կարմիր տետրի» միւս թիւերուն։ Առաջին նախարար Սիդ բաշա հրամայեր է մաքսատան որ «Մշակ», «Մեղու» և «Փորձ» երբ մաքսատունը դան առանց քննելու իսկ վար դընեն։ Մինչև հիմա այդ անօգուտ խստութիւններն Տփղիսէն եկած թերթերու վրա չէին բանեցներ, երևի թէ դուք ալ կառավարութեան երկիւղ ազդուներէն սկսած էք լինել։ Մեք ալ ջանամք քիչ մը ատեն գրական հանդարտ նիւթերով զբաղիլ. Գարագաշեանի «Քննական Հայոց Պատմութիւն» հրատարակուեցաւ և մեծ ընդունելութիւն կը զտնէ. անցեալ մայիսի մէջ այս գրքի յառաջաբանը և մէկ հատուածը «Մշակի» մէջ հրատարակեցինք պէտք եղած տեղեկութիւններով. լուրջ գիրք մը որ մեր ազգային պատմութեան Հայկազանց հարստութեան վրա կարևոր քննադատութիւնը կը պարունակէ, խորենացւոյ պատմութիւնը վաւերական չընդունիր։ Այս քննական պատմութեան համառօտութիւնը ընելու միտք չունեմ, բայց կարծէ որ հայոց պատմութեան հետամուտ ամեն հայ ուշադրութեամբ կարդայ. Կ. Պոլսոյ մէջ քիչ և չատ ուսեալ դասուն այս աւուր գրական խօսակցութեան առարկայն է, բայց չատ հաւանական է որ այս քննական պատմութիւնն ալ խիստ քննադատութեանց հանդիպի։

Ուրիշ կարևոր հրատարակութիւն մ'ալ պ. Նուբար Բիւզանդացւոյ բառգիրքն է. այս ընդարձակ գործին վրա ալ գրած եմք։ Առաջին տետրը հրատարակուեցաւ, սակայն հեղինակը դրամի պէտք ունի գործը ի գլուխ հանելու համար. Կ. Պոլիս ազգային երեկլիներէ յանձնաժողով մը կազմուեցաւ պէտք եղած դրամն հայթայթելու համար, մի նշանաւոր Պանքիէ Սամանճի Մոմճեան գանձապահ ընտրուած է, քիչ չատ փող հաւաքուած է և գործը փութով յառաջ պիտի տարուի։ Բայց ցաւալի է որ թէ Կ. Պոլիսի և թէ Ռուսիոյ հայերն դեռ պէտք եղած աջակցութիւնը չեն ըրած։ Ահաւասիկ երիտասարդ մը որ իւր ամբողջ կեանքը մագաղաթներու մէջ մատեցուցած, հայ լեզուի ճոխութիւններն փոյներու մէջ է վեր կը հանէ, մեր լեզուին կը մատուցանէ ծառայութիւն մը զոր քիչերն կարող են մատուցանել, հեղինակ մը որ իւր պատասխանատուութեան մեծութիւնը ըմբռնած է, և ահա կրօնամոլ կամ պորտաբոյծ վանքերն կը մերժեն իրենց մամուլներն բառգրքի մը հրատարակութեանը, զրագէտներն և կարողութիւն ունեցողներն անտարբեր կը կենան, և հեղինակ մը, տաղանդաւոր երիտասարդ մը, որ իւր արժանիքը ճանաչելով խոնարհել չախորժեր, սակաւաթիւ բաժանորդներ կը գտնէ, 20 տարիներու անընդհատ աշխատութեանց երկունք այս մեծ գործին համար աշխարհս վրա 15 ռուպլի տուող 400 հայ չը գտնուի !! և դեռ գուշեմք թէ հայ լեզուն ազգի պահպանութեան էական տարրերներէն մին է։

Հայկակ

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ